

как процесс формирования правового сознания личности, устанавливается результат правового воспитания сотрудников органов внутренних дел. Правовое воспитание сотрудников органов внутренних дел рассматривается в широком и узком значении. Определяются цели, задачи и содержание воспитательной работы сотрудников органов внутренних дел, устанавливаются ее основные закономерности.

Ключевые слова: правовоспитательная работа, органы внутренних дел, воспитание, правовое воспитание, правосознание, сотрудники органов внутренних дел.

Summary

Morgounov O. A. The essence and meaning law-educational work in law enforcement agencies. – Article.

In order to clarify the nature and content law-educational work in law enforcement agencies in the article it turns out the social content of education. Legal education is characterized as a process of forming a legal consciousness of the individual, result set of legal education of law enforcement officers. Legal education of policemen seen in broad and narrow sense. Defined goal, goals, objectives and content of the educational work of police officers, set its basic laws.

Key words: law-educational work, police, education, legal education, justice, law enforcement officers.

УДК 343.915

М. О. Пасека

ДЖЕРЕЛА КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Постановка проблеми. Вважаємо, що криміналістично значуща інформація використовується з метою розкриття й розслідування злочинів, розшуку осіб, що його вчинили, та обрання найефективніших тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування. Така інформація про особу неповнолітнього правопорушника має бути отримана своєчасно та в обсязі, що дозволить слідчому повно, всебічно та об'єктивно встановити всі обставини розслідуваного суспільно небезпечного діяння. Своєчасність та повнота отриманої інформації про особу неповнолітнього правопорушника, а в подальшому можливість її використання під час досудового розслідування та судового розгляду залежать від правильного визначення джерел, із яких така інформація може бути отримана. Поняття «інформація» використовується й досліджується в різних галузях науки, проте єдиного універсального його визначення на сьогодні не вироблено [1, с. 85].

Стан дослідження. Визначенню понять «інформація» та «криміналістично значуща інформація» присвячено праці П.Д. Біленчука, В.В. Бірюкова, В.О. Конової, Є.Д. Лук'янчикова, М.В. Салтєвського, В.В. Тіщенка та інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті висвітлити класифікацію джерел криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника й напрями її реалізації на стадії досудового розслідування та показати вплив криміналістично значущої інформації на ефективність розслідування та розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Процес розслідування будь-яких правопорушень є різновидом пізнавальної діяльності слідчого, сутність якої полягає у виявленні

та фіксації джерел інформації щодо події вчиненого суспільно небезпечного діяння, а також дослідженні, оцінці та використанні одержаної інформації. Поняття «інформація» використовується й досліджується в різних галузях науки, проте єдиного універсального його визначення на сьогодні не вироблено [1, с. 85].

Не зупиняючись детально на аналізі визначень поняття «інформація», зазначимо, що нам імпонує думка тих авторів, які вважають, що інформація – це результат відображення й обробки в людській свідомості різноманіття навколишнього світу; це відомості про предмети, що оточують людину, явища природи, діяльність інших людей тощо.

Криміналістика оперує терміном «криміналістично значуща інформація», яка означає будь-яку інформацію, яка використовується для вирішення криміналістичних завдань, незалежно від її виду чи джерела [2, с. 237]. Така інформація має особливе значення, вона неодмінно пов'язана з подією злочину й має вирішальну роль у його розкритті [3, с. 296]. В. В. Тіщенко визначає криміналістичну інформацію як відомості процесуального й не процесуального характеру про розслідувану подію та її учасників, отримані слідчим або іншим суб'єктом кримінально-процесуальної та оперативної-розшукової діяльності під час розслідування за допомогою прийомів і методів, рекомендованих криміналістикою, і можуть використовуватися як докази, характеризувати їхні джерела, сприяти їх виявленню, а також вирішенню різних методичних і тактико-організаційних завдань [4, с. 51]. Як зазначає В.В. Бірюков, криміналістично значуща інформація – це інформація, яка не залежить від походження й основного цільового призначення та має значення для встановлення певних обставин, об'єктів і фактів у процесі розслідування, а також для розвитку та вдосконалення криміналістичних знань [5, с. 115–116]. Таким чином криміналістично значущою інформацією може бути інформація будь-якої природи, що отримується й використовується для розкриття та розслідування злочинів.

Самостійно відображуваними об'єктами в процесі виникнення криміналістично-значущої інформації про злочин рівною мірою є всі структурні елементи злочинної діяльності. Об'єкти, відповідно, що містять інформацію й виявлені під час розслідування, є її носіями й джерелами. Інформація не може існувати без джерела [6, с. 55–56]. У роз'ясненнях тлумачного словника зазначається, що джерело – це від кого або звідки довідуються про що-небудь. Якщо своєчасно не встановлюються джерела інформації, їх значення втрачається, що в результаті призводить до обмеження обсягу отриманої інформації.

Як слушно зазначає В.В. Тіщенко, джерелами або носіями інформації в криміналістичній літературі називають об'єкти, що містять в собі криміналістично значущу інформацію, яка використовується з метою доказування й прийняття обґрунтованих процесуальних і тактичних рішень. Однак джерело інформації міститься й зберігається в її носії як у формі, що містить у собі її зміст. Зусилля слідчого спрямовані на розшук і розшифровку носіїв (потенційних джерел) інформації, одержання відомостей, що містяться в них, а також процесуальне закріплення, після чого носії інформації стають джерелами доказової інформації [7, с. 148].

Джерело ідеальної інформації утворюється тоді, коли інформація поступає в уявній формі. Уявна форма інформаційного сигналу є суб'єктивною формою психічного відображення [8, с. 26]. Матеріальним джерелом ідеальної інформації

може бути тільки жива людина. Якщо інформаційний сигнал виступає в предметній (речовій, матеріально-фіксованій) формі, утворюються матеріальні джерела інформації. Обидві форми є різновидом відображення дій особи та її властивостей у навколишньому середовищі [9, с. 62].

У свою чергу матеріальні джерела інформації поділяються на об'єкти неживої та живої природи. До інших відноситься людина як фізичне тіло, яке є специфічним носієм матеріальних відображень. Це обумовлено тим, що тіло людини розглядається як фізична субстанція, яка спроможна відображувати сліди різноманітних взаємодій (механічних, фізичних, хімічних тощо) [10, с. 32–33].

Можна дійти висновку про те, що джерела криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника – це матеріальні об'єкти живої та неживої природи, які є носіями інформації або відомостей про властивості та ознаки особи неповнолітнього правопорушника й зберігають її в уявному або матеріальному вигляді.

Джерело, яке містить інформацію стосовно одного виду відображень, називається простим. Якщо джерело одночасно несе інформацію про декілька видів відображень, то воно є складним. Поняття «складне джерело» зустрічається в юридичній літературі та являє собою поєднання (сукупність) ідеальних і матеріальних відображень, що використовуються одночасно в процесі пізнання як система двох елементів «людина – річ».

У криміналістиці також прийнято матеріальні об'єкти, які взаємодіють в процесі злочину, поділяти на особові й речові. Тому поділ джерел на «люди й речі» – та «особові й речові» є, на наш погляд, найбільш досконалим. Відповідно, особові й речові джерела принципово відмінні.

Для ефективного пошуку та використання джерел криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника необхідно такі джерела класифікувати за певними підставами.

Пропонуємо джерела криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника поділити на дві групи, залежно від форми відображення властивостей цієї особи та способу зберігання інформації про них на: 1) джерела ідеальної інформації; 2) джерела матеріальної інформації; 3) складні джерела як система поєднання двох елементів «людина – річ».

До першої групи відносимо тільки живих осіб, які володіють інформацією (що являє інтерес для розслідування) щодо особи неповнолітнього правопорушника, що зберігається в їх пам'яті у вигляді мисленого (уявного) образу. У цьому випадку жива особа є не тільки джерелом, а й носієм криміналістично значущої інформації.

До другої групи відносимо джерела матеріальної інформації – це об'єкти матеріального світу у вигляді будь-яких слідів, які елементарно відображають події злочину, оскільки були «присутніми» під час його вчинення. До них можна віднести документи, речі, предмети, тіло живої особи, сліди виділень людини й т. ін. Джерела матеріальних відображень – це об'єкти матеріального світу, переважно, неживої природи.

Щодо третьої групи «людина – річ», то варто сказати, що під час збирання й дослідження джерел криміналістичної інформації часто виникають ситуації,

коли доводиться встановлювати фактичні дані з двох простих джерел – особового й речового, що утворили систему «люди – речі», складне або сумарне джерело. Таке джерело містить два види інформації: 1) отриманої через ідеальне відображення; 2) матеріальне відображення. У структурі складного джерела прості джерела утворюють систему й перебувають у певних відношеннях, а відображення дають сумарну інформацію, яка відрізняється від двох похідних [11, с. 118–119].

Зупинимося на визначенні джерел криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника, що можуть бути використані слідчим на досудовому розслідуванні, та види й обсяги інформації про неповнолітнього, що вони можуть містити. При цьому варто пам'ятати, що обсяг інформації, отриманої на досудовому розслідуванні, та напрям її використання можуть бути різноманітними й стосуватися будь-яких властивостей особи неповнолітнього правопорушника.

До першої групи відносяться джерела ідеальної інформації – живі особи як джерела ідеальної криміналістично значущої інформації.

Джерелами (носіями) ідеальної інформації про особу неповнолітнього правопорушника можуть бути живі особи, а саме: 1) особи, які є суб'єктами події правопорушення; 2) особи, які володіють інформацією щодо події правопорушення; 3) особи, які володіють інформацією щодо особи правопорушника.

До першої підгрупи можуть відноситися особи, які безпосередньо були присутніми або могли якимось чином спостерігати за суспільно небезпечним діянням, що вчинено неповнолітньою особою. Також сюди відносяться особи, які є потерпілими від такого діяння.

До другої підгрупи відносяться особи, які володіють інформацією щодо події правопорушення. Такі люди могли отримати інформацію, що цікавить слідство від самого неповнолітнього правопорушника (правопорушників), від інших людей або з матеріально-фіксованих джерел інформації.

Третю підгрупу складають особи, які володіють інформацією щодо особи неповнолітнього правопорушника: а) які є близькими родичами неповнолітнього; б) особи, які навчаються, спілкуються з неповнолітнім правопорушником, сусіди за місцем проживання, колеги з роботи; в) сам неповнолітній правопорушник; г) особи, які внаслідок своєї професійної діяльності володіють інформацією про неповнолітнього правопорушника тощо. Таким чином, усі перераховані особи зберігають інформацію у вигляді уявних образів – слідів пам'яті.

Зупинимося більш детально на третій підгрупі, а саме на особах, які завдяки своїй професійній діяльності володіють інформацією відносно неповнолітнього правопорушника. Одним із джерел отримання такої інформації є педагогічні працівники загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, дитячих будинків, приймальних пунктів, приймальників-розподільників для неповнолітніх та ін. Вони можуть надати інформацію щодо властивостей та ознак особи неповнолітнього правопорушника, які його характеризують і проявляються в процесі навчання. Ці працівники є носіями інформації щодо розвитку розумових здібностей неповнолітнього, розумової відсталості, непов'язаної з душевним захворюванням. Ними під час здійснення професійної діяльності може бути виявлено те, чи може неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій та інші обставини.

Також лікарі можуть повідомити значущу інформацію про стан здоров'я (соматичного та психічного) особи неповнолітнього правопорушника, наявність у нього певних відхилень, про особливості анатомо-морфологічного розвитку тощо. Вони надають інформацію стосовно перебування неповнолітнього на обліку в наркодиспансері, на обліку у зв'язку з психоневрологічним захворюванням та іншу інформацію.

У процесі доказування під час розслідування злочинів процесуальній інформації належить провідна роль. Інформація, яку містять процесуальні джерела, може бути як доказовою, так і орієнтуючою. Процесуальні джерела містять тільки орієнтуючу інформацію [12, с. 193].

Доказова інформація є основоположною, оскільки становить зміст доказів служить засобом доказування та використовується для прийняття зі справи найбільш важливих процесуальних рішень.

В.О. Коновалова щодо цього зазначає, що, на відміну від доказової, орієнтуюча інформація не є формалізованою, її джерела можуть бути як офіційного, так і не офіційного й навіть інтуїтивного характеру (здогадка слідчого) [13, с. 188].

Як вірно зазначає М.А. Погорецький, фактичні дані як відомості (інформація) про факти (обставини злочину) являють собою основу одержання доказів. Однак вони стають доказами не автоматично, навіть за умов отримання їх із встановлених законом джерел, відповідно до визначеної кримінально-процесуальним законом для кожного з їх видів форми, а лише після визнання їх доказами особою, у провадженні якої перебуває кримінальна справа. Саме із цього моменту сукупність фактичних даних та їхніх джерел набуває статусу доказу в кримінальному провадженні.

Висновки. Таким чином, вважаємо, що криміналістично значуща інформація про особу неповнолітнього правопорушника може бути як доказовою, так і орієнтуючою. Доказовою буде вважатися та інформація, що отримана в ході провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій без порушень та відповідно до вимог Кримінально-процесуального кодексу України, у межах конкретного провадження. Така інформація може надходити з процесуальних джерел: показань рідних та близьких, результатів огляду місця події, слідчого експерименту та інших слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також висновків експертів (про вік неповнолітнього, його психічний стан та ін.).

Відповідно, орієнтуюча інформація про особу неповнолітнього правопорушника може бути отримана слідчим із даних, а саме заходів, що проводилися з метою виявлення злочину до внесення інформації про злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Резюмуючи вищевикладене, вважаємо, що криміналістично значуща інформація використовується з метою розкриття й розслідування злочинів, розшуку осіб, які його вчинили та обрання найефективніших тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування. Така інформація про особу неповнолітнього правопорушника має бути отримана своєчасно та в обсязі, що дозволить слідчому повно, об'єктивно та всебічно встановити всі обставини розслідуваного суспільно небезпечного діяння.

Література

1. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : [учебное пособие] / Е. Д. Лукьянчиков. – К. : НИИРЮ КВШ МВД СССР, 1990. – 52 с.
2. Белкин Р. С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с.
3. Дудин Н. П. Судебное разбирательство уголовных дел в отношении несовершеннолетних / Н. П. Дудин, С. А. Луговцева. – СПб. : Питер, 2005. – 172 с.
4. Тищенко В. В. Інформаційні процеси в розслідуванні злочинної діяльності / В. В. Тищенко // Інформаційне забезпечення протидії організованій злочинності : збірник наукових статей / за ред. М. П. Оріха, В. М. Дрьоміна. – Бібліотека журналу «Юридичний вісник». – О. : Фенікс, 2003 – С. 51–61.
5. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : [монографія] / В. В. Бірюков. – Луганськ : ЛДУВС, 2009. – 663 с.
6. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства) : [монографія] / П. Д. Біленчук. – К. : Атіка, 1999. – 352 с.
7. Тищенко В. В. Теоретичні й практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В. В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
8. Белкин Р. С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с.
9. Гевко В. В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. В. Гевко ; Українська академія внутрішніх справ. – К., 1996. – 20 с.
10. Салтєвський М. В. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике / М. В. Салтєвський, В. Г. Лукашевич // Криминалистика и судебная экспертиза : сборник статей. – К., 1984. – Вып. 29. – С. 29–35.
11. Криміналістика : [підручник] / [В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.] ; за ред. В. Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органів і служб у справах неповнолітніх та спеціальних установ для неповнолітніх : Закон України від 7 лютого 2007 р. № 609-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 15. – Ст. 194.
13. Коновалова В. О. Юридична психологія : [підручник] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

Анотація

Пасека М. О. Джерела криміналістично значущої інформації про особу неповнолітнього правопорушника та її використання на стадії досудового розслідування. – Стаття.

У статті розглянуто класифікацію джерел криміналістично значущої інформації особи неповнолітнього правопорушника. Показано вплив використання криміналістично значущої інформації на ефективність розслідування та розкриття злочинів, розшуку осіб, які його вчинили, та обрання найефективніших тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування.

Ключові слова: інформація, криміналістично значуща інформація, джерела, неповнолітній, правопорушник.

Аннотация

Пасека М. А. Источники криминалистически значимой информации о лице несовершеннолетнего правонарушителя и ее использования на стадии досудебного расследования. – Статья.

В статье рассмотрена классификация источников криминалистически значимой информации лица несовершеннолетнего правонарушителя. Показано влияние использования криминалистически значимой информации на эффективность расследования и раскрытия преступлений, розыска лиц, что его совершили, и избрание самых эффективных тактических приемов проведения следственных (сыскных) действий и негласных следственных (сыскных) действий во время расследования.

Ключевые слова: информация, криминалистически значимая информация, источники, несовершеннолетний, правонарушитель.

Summary

Paseka M. O. Sources criminalistics meaningful information about the face of minor offender and her use on the stage of pre-trial investigation. – Article.

There is the examined classification of sources of criminalistics of meaningful information of face of minor offender in the article. It is shown the uses of criminalistics of meaningful information on efficiency of investigation and opening of crimes, search of persons influence, that he was completed, choosing the most effective tactical receptions of realization of inquisitional (from criminal investigation) actions and secret inquisitional (from criminal investigation) actions in time.

Key words: information, criminalistics meaningful information, sources, minor, offender.

УДК 343.233

Е. М. Кісілюк, Д. М. Мошенець

УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ, ЯКІ ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ПОСЯГАННЯ

Актуальність теми. Необхідна оборона як обставина, що виключає злочинність діяння, має свої властивості, які відрізняють її від інших таких обставин, що виключають злочинність діяння. Особливу увагу потрібно приділити особливостям цього інституту у зв'язку з тим, що необхідна оборона, будучи дією правомірною, полягає в спричиненні шкоди іншій людині, що в інших випадках кваліфікується як злочинна дія. Особливого значення набуває питання про умови правомірності необхідної оборони. Умовами правомірності необхідної оборони в кримінально-правовій літературі прийнято називати підставу й ознаки необхідної оборони. Хоча щодо цього питання серед юристів немає єдиної точки зору. Так, Ю.В. Баулін, М.І. Бажанов, В.І. Борисов розглядають лише ознаки необхідної оборони [1, с. 288–292], В.І. Ткаченко доводить, що називати властивості необхідної оборони умовами правомірності неточно [2, с. 8]. На нашу думку, під час розгляду властивостей та особливостей необхідної оборони більш правильним є термін «умови правомірності необхідної оборони». Дії, вчинені в стані необхідної оборони, за своїми зовнішніми ознаками підпадають під ознаки злочину. Тому, щоб такі дії були визнані правомірними, інакше кажучи – необхідною обороною, повинні бути дотримані певні умови. Дотримання цих умов особою, яка знаходиться в стані необхідної оборони, свідчить про те, що її дії відповідають нормам права, тобто є правомірними. Виходячи з таких положень, у теорії кримінального права вироблено умови правомірності необхідної оборони, які більшість учених розділяють на дві групи: 1) умови правомірності необхідної оборони, які характеризують суспільно небезпечне посягання; 2) умови правомірності необхідної оборони, які характеризують захист.

Ступінь розроблення теми. Загалом питанням необхідної оборони присвячена велика кількість спеціальних наукових досліджень таких фахівців, як Ю.В. Баулін, В.Л. Володарський, Л.В. Гусар, В.М. Дрьомін, В.О. Єлеонський, О.О. Кваша, В.Н. Козак, В.Ф. Кириченко, Н.А. Огурцов, В.В. Орехов, Л.А. Остапенко, М.М. Паше-Озерський, Л.М. Підкоритова, В.І. Ткаченко, І.С. Тишкевич, М.І. Якубович та інші. Проте велика кількість помилок у цій сфері викликає необхідність детального розгляду сучасних проблем судової практики, які виникають